

УДК 027.625:021.4

Жанна Вергій,

викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Університету «Україна»

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ У БІБЛІОТЕКАХ ДЛЯ ДІТЕЙ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖЖЯ

Використання інноваційних форм обслуговування в бібліотеках для дітей потребує подальшого вивчення та активного впровадження. Ефективність використання бібліотерапії у бібліотеках для дітей забезпечують вдало підібрані методи, які ґрунтуються на активному включенні дитини в процес міркування над прочитаним. Застосування бібліотерапевтичних методик допомагає дітям по-іншому сприймати світ і реагувати на життєві ситуації, покращувати стосунки з оточуючими, підвищувати впевненість у собі та самопочуття. Допомогти дітям у налагодженні міжособистісних контактів, подоланні інформаційного голоду, навчанні, використанні нових інформаційних технологій, відкритті світу літератури, позитивному сприйнятті суспільства і себе через книгу – найбільш притаманне бібліотеці і бібліотечним працівникам.

Ключові слова: бібліотека для дітей, інноваційні форми обслуговування, читачі-діти, бібліотерапія.

Основні напрями інноваційної діяльності сучасних бібліотек, проблеми організації ефективного доступу до інформаційних ресурсів та розширення спектра їх сервісних послуг, застосування інноваційних форм обслуговування відвідувачів розкриваються в дисертаційних дослідженнях Н. Каліберди, О. Яковенко, Т. Коваль; у статтях М. Слободяника, О. Качанової, С. Матліної, Н. Толканюк, у спільній монографії В. Брежневої і В. Мінкіної. Про загальні підходи впровадження інноваційних складових у практику роботи бібліотек ідеться в публікаціях В. Горового, І. Осіпової, О. Долотової, В. Глухова і О. Лавріка.

Бібліотечна інноватика висвітлюється в наукових розвідках О. Ісаєнка, Н. Чуприної, де вона тлумачиться переважно як інструмент бібліотечного розвитку. Проблеми та напрями впровадження інновацій у бібліотечній діяльності порушуються Г. Шемаєвою, В. Давидовою, В. Вергуновим, В. Дерлеменком. М. Дворкіна, Н. Добриніна, С. Калініна, Ю. Мелентьєва,

В. Мінкіна, А. Соколова, І. Сусллова, А. Чачко, О. Ястребова розглядають інноваційну діяльність з точки зору її впливу на персонал бібліотеки та ефективності бібліотечно-інформаційного обслуговування тощо.

Потреба в інноваційних формах обслуговування в бібліотеках для дітей зумовлена політикою держави у сфері охорони материнства і дитинства, здійсненню заходів, спрямованих на надання соціальної допомоги молодим сім'ям, створенням умов, сприятливих для зміцнення фізичного, психічного здоров'я та соціального благополуччя дітей і підлітків, розвитком інформаційних технологій в Україні.

Законами України «Про охорону дитинства», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на виконання Конвенції ООН про права дитини, передбачено цілий комплекс заходів щодо захисту цих прав дітей. Пріоритетним завданням держави визначено забезпечення права дітей на здоров'я: Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009–2013 рр., проект Концепції Державної програми «Здорова дитина» на 2008–2017 рр., Національна програма «Забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД».

Права дітей-інвалідів регулюються міжнародними документами, які ратифікувала Україна, Конституцією України, законами «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про психіатричну допомогу», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства» та ін.

Завдяки наполегливості Національної асамблеї інвалідів України та омбудсмена 24 вересня 2008 р. Україною підписано, а 16 грудня 2009 р. ратифіковано Конвенцію ООН про права інвалідів та Факультативний протокол до неї. Ратифікація парламентом цих міжнародних документів створює надійне правове поле для вирішення цілого комплексу питань щодо захисту прав людей з особливими потребами, зокрема дітей-інвалідів, і, насамперед, їхніх прав на доступ до інформації.

Дитячі бібліотеки України є державним гарантом захисту прав дітей на культурне й духовне життя та на вільний доступ до інформації відповідно до положень Концепції ООН про права дитини 1989 р., ратифікованої Верховною Радою України у 1991 р. Вони надають дітям можливість безкоштовного залучення до досягнень національної і світової культури, проведення дозвілля, спілкування з урахуванням вікових, психологічних і соціальних особливостей дитини.

Наявна законодавча база є підґрунтям для запровадження та подальшого вдосконалення інноваційних форм обслуговування в бібліотеках для дітей. Сервісна інноватика дає змогу створити сприятливі умови для організованої, конструктивної взаємодії бібліотечного працівника і читача для вирішення проблем індивіда, пов'язаних з формуванням адекватного світовідчуття, наразі ціннісних орієнтацій, з інтеграцією в інформаційний простір, у систему суспільних відносин.

Інноваційне обслуговування в дитячій бібліотеці – надання користувачам інформаційно-комунікаційних послуг, які покликані формувати особистість дитини, виявляти її здібності, враховуючи її соціальне становище, фізичні особливості і психологічний стан, ставити за мету здійснення профілактики антисоціальних проявів, популяризують здоровий спосіб життя, спираючись на новітні технології, підвищують інтерес до читання, збагачують знаннями, розвивають духовно, допомагають досягти внутрішньої гармонії, інтегруватися в суспільство, тобто відображають якісно новий підхід до змісту й організації бібліотечного обслуговування юних читачів.

Із існуючих нині інноваційних форм обслуговування в дитячих бібліотеках можемо виділити: 1) терапевтичне обслуговування дітей, куди входять: бібліотерапія (напрямок діяльності бібліотек, спрямований на аналіз, добір та систематизацію літератури, ознайомлення з якою може дати позитивний психотерапевтичний ефект певній категорії читачів та сприяти нормалізації їх психічного стану), арт-терапія (метод впливу на емоційний та фізичний стан людини за допомогою різних видів художнього та життєвого мистецтва-малювання, живопису, ліплення тощо); казкотерапія (система передачі життєвого досвіду, розвиток соціальної чутливості, інтуїції, творчих здібностей); лялькотерапія (метод роботи з дітьми на занятті, який дає змогу їм ідентифікувати (отожнювати себе з образом улюбленого героя); ізотерапія (терапія художньою творчістю); музикотерапія (терапія за допомогою музики); кінотерапія (терапія у процесі перегляду мультфільмів, кінофільмів та ін.), створення клубів спілкування для неповносправних дітей; 2) бібліопсихологічне обслуговування, яке передбачає створення психологічних служб з наданням послуг: консультаційної (форма надання практичної психологічної допомоги у вигляді порад та рекомендацій); діагностичної (поглиблене психолого-педагогічне вивчення дітей-читачів протягом усього періоду відвідування бібліотеки); корегувальної (діяльність спрямована на оптимізацію особливостей психічного розвитку дитини); просвітницької та профілактичної (вироблення читачами власної системи поглядів на життя);

профорієнтаційної (стратегія психологічної допомоги читачеві при виборі професії та плануванні його подальшої професійної діяльності); індивідуального консультування (вид психологічної допомоги, спрямованої на вирішення різних психологічних проблем); залучення до тренінгових занять (процес пізнання себе та інших, ефективна форма опанування знань, дієвий інструмент формування умінь та навичок, форма набуття та розширення досвіду); 3) веб-технологічне обслуговування (онлайн-конференції, віртуальні книжкові виставки, віртуальні довідки, мультимедійні презентації; сайти бібліотек для дітей, інтернет-сторінки, бібліотерапевтичні та бібліопсихологічні блоги тощо).

Практично всі вищезазначені форми обслуговування читачів запроваджено в Національній бібліотеці України для дітей, а деякі з них з успіхом використовують у своїй діяльності обласні, міські та районні бібліотеки для дітей України.

Найбільш популярною є така форма обслуговування читачів у бібліотеках для дітей, як бібліотерапія, що спрямована на аналіз, добір та систематизацію літератури, ознайомлення з якою може мати психотерапевтичний ефект у певній категорії читачів і сприяти нормалізації їх психічного стану.

Сьогодні, у зв'язку із забрудненням навколишнього середовища і розвитком зовнішніх антисоціальних проявів (наркотики, алкоголізм, СНІД та ін.), народжується багато дітей з різними психічними та фізичними відхиленнями. Соціальні служби й медичні заклади допомагають їм подолати деякі особистісні проблеми, та багато з них залишаються поза їх компетенцією. На розвиток дитини впливають не тільки її захворювання, а й деструктивний соціально-психологічний клімат у сім'ї. Читання художньої літератури, казок для багатьох дітей починається саме з відвідування бібліотеки. Наприклад у Росії 70 % сімей фактично не мають домашньої бібліотеки і лише 2 % батьків знаходять час читати дітям книжки [1].

Тому використання бібліотерапії для лікування людської душі, за допомогою читання й спеціально підібраної літератури, виступає особливим способом корекції психіки дитини. Ефективність бібліотерапії забезпечують вдало підібрані методи, які ґрунтуються на активному включенні дитини в процес міркування над прочитаним.

Питання впровадження бібліотерапії досліджують російські науковці – Ю. Дрешер («Бібліотерапія: теорія і практика», «Курс лекцій з бібліотерапії» та багато інших публікацій з цього напрямку), І. Тіхомірова (методичний словник-довідник для бібліотекарів «Психологія дитячого читання від А до Я»), польські науковці – І. Борецька («Бібліотерапія. Лекції для

студентів педагогічних спеціальностей»), Б. Вознічка-Парузель («Бібліотерапія в бібліотеках для дітей», «Казкотерапія в публічних бібліотеках (від теорії до функціонального використання)», малайзійський науковець Р. Бінті («Бібліотерапія: Інструмент для програми первинної профілактики з дітьми та підлітками») та ін.

Відповідно до проблем, потреб та інтересів читачів підбираються бібліотерапевтичні напрями:

- адаптаційний – спрямований на роботу з дітьми та молоддю з обмеженими в життєдіяльності;
- ресоціалізаційний – для дітей та молоді соціально дезадаптованих;
- профілактичний – розрахований допомогти читачам подолати деякі особистісні та емоційні проблеми;
- загальнорозвиваючий – допомагає підвищити читацький, культурний, духовний та соціальний рівні [2].

У бібліотерапії виділяються напрями: рецептурний і мотиваційний. Перший діє вузькоспеціально, допомагаючи дитині подолати якийсь конкретні захворювання. Для цього більш дієвим є книжка про дитину або вигаданий казковий персонаж, у якій показуються вчинки їх героїв, співпереживання. Процес лікування відбувається завдяки протиставленню різних ситуацій, наприклад для дитини з обмеженими фізичними можливостями читається оповідання, в якому герой долає свою хворобу, і якщо і не починає ходити, то відкриває в собі якісь здібності, таланти і втілює їх у життя, приносячи користь іншим і задоволення собі. Читач аналізує за допомогою бібліотекаря цю історію і намагається наслідувати героїв оповідання.

Для отримання позитивного результату від другого напрямку потрібно розібратись, у якому настрої перебуває дитина, що її насамперед хвилює (проблеми з навчанням, особистісні проблеми чи непорозуміння з батьками та однолітками і т. ін.), і на основі цього запропонувати прочитати те чи інше оповідання. Правильно підібрана література допомагає покращити емоційний стан дитини, підвищити її позитивне сприйняття світу, мобілізувати духовні сили та отримати заспокоєння [13].

Як окремих напрям можна виділити виховний (педагогічний), який спрямований на самовдосконалення дитини, її духовний і культурний розвиток та самовираження, самостійне формування своїх читацьких потреб та смаків за допомогою читання без конкретних рекомендацій щодо літератури [4].

Улюбленими класичними творами дітей є твори: Б. Грінченка «Два морози», Л. Українки «Біда навчить», І. Франка «Лисичка і журавель»,

байка Л. Глібова «Щука», О. Пушкіна «Казка про золотого півника», казка Г. Андерсена «Гидке каченя», інші казки цих та багатьох українських і зарубіжних авторів, казки різних народів світу і т. ін.

Терапевтичні казки сучасних авторів ефективно використовують у роботі дитячих бібліотек України: вітчизняних авторів – Н. Іванюк (тренер-викладач та перекладач німецької мови, яка видала три книжки для оздоровлення дітей та покращання їхнього позитивного настрою. Серед них «Кольорові казки», направлені на зміцнення фізичного та інтелектуального розвитку дитини і її батьків) [7]; О. Романчука (психотерапевт, дитячий та підлітковий психіатр, автор казки «Соловейко з одним крилом», у якій він розкриває світ життя дитини з особливими потребами, її рідних та близьких через ототожнення себе з героями) [12], польського автора М. Моліцької (психолог за фахом, написала «Терапевтичні казки», які спрямовані на подолання дітьми своїх страхів і покращання стосунків у родині через розуміння і сприйняття батьками дитячого світу) [9, 10]; італійського автора Бруно Ферреро (священик-монах, який присвячує свої притчі та оповідання виховній діяльності дітей, молоді та сім'ї. Одна з них – «Сімнадцять казок» – відкриває світ для духовного розвитку дитини) [14]; англійської письменниці Дж. Вілсон (наприклад, «Історія Трейсі Бікер». Темі її книжок різноманітні та складні, автор розглядає життя сиріт у притулках, розлучення батьків, втрату близької людини та допомагає дітям по-іншому сприймати негаразди та горе в їхньому житті) [3].

Бібліотерапевтична форма роботи розкривається в моделі скоординованого обслуговування, наданні психологічної допомоги сім'ям хворих читачів, використанні корекційних методик у роботі з дітьми і практично застосовується українськими науковцями-практиками.

Сучасну бібліотеку сьогодні необхідно розглядати як одну з важливих складових у системі соціокультурної реабілітації дітей з особливими потребами, до якої входять дитячі бібліотеки, спеціалізовані дошкільні, шкільні, культурно-освітні заклади.

У Києві, крім Національної бібліотеки України для дітей, бібліотерапевтичне обслуговування здійснюється на базі і за участі ЦМДБ ім. А. П. Гайдара постійними партнерами – Центром соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді Залізничного району. Тут були підбиті підсумки районного конкурсу творчих робіт дітей з обмеженими можливостями «Кримська зірка-2009», проведено свято для слабкозорих дітей «Світом править доброта» на підтримку Всеукраїнської акції в рамках комплексної програми «Милосердю двері відчини». Другий рік поспіль, на прохання

районного реабілітаційного центру, ЦМДБ ім. А. П. Гайдара організує поїздку дітей з обмеженими можливостями в Ялту до Поляни Казок.

Бібліотекарі філії № 8 влаштовують свято дітям з реабілітаційного центру Київського району, Київська бібліотека-філія № 22 працює в рамках програми «Милосердю двері відчини».

У Львівській обласній бібліотеці для дітей створено бібліотерапевтичний центр «Ковчег». Щоб урізноманітнити спектр бібліотечних послуг, захищати інтереси неповносправних людей і забезпечувати їхнє право на інформацію, спілкування, освіту, бібліотека вчиться основ бібліотерапії від польських колег і організує навчальну роботу з дітьми-вихованцями шкіл-інтернатів, дітьми із соціально незахищених прошарків суспільства, допомагає громаді в соціальній адаптації, організації змістовного дозвілля дітей з проблемних соціальних зон.

Цікавий досвід напрацьовано Львівською МЦБС. Розроблено програму «Біда чужою не буває» з дітьми з особливими фізичними потребами та дітьми-сиротами. Дитячі бібліотеки Львова вже тривалий час надають допомогу цим категоріям читачів. Їхня бібліотерапевтична діяльність допомагає адаптації дітей у колективі, створенні умов для проведення вільного часу та прищепленні любові до систематичного читання. Програма активно впроваджується в дошкільному закладі для дітей з вадами зору, в обласній лікарні з проблем Чорнобиля та в інтернаті для розумово відсталих дітей. Бібліотерапевтична програма «Дотик» діє у Львові вже протягом трьох років і допомагає незрячим дітям у спілкуванні зі здоровими однолітками та не залишає їх на самоті із своїми проблемами [2, 8, 11].

Співробітники Центральної дитячої бібліотеки Миколаєва розробили і успішно реалізують комплексну програму «Глибинна екологія людства із захисту дітей». Вона дає змогу ефективно працювати з групами дітей:

- діти з проблемами інтелектуального розвитку;
- соціально незахищені діти;
- юні читачі, які через свої фізичні вади не можуть відвідувати бібліотеки.

Завдяки спільним зусиллям бібліотекарів, педагогів, психологів, лікарів, батьків діти отримують необхідну інформацію і вдома, і в лікарнях. Їх навчають користуватися комп'ютерною технікою та мережею Інтернет, готують до школи, допомагають пройти соціальну адаптацію з однолітками та в суспільстві. Заходів проводиться доволі багато і кожен з них враховує специфіку аудиторії. Водночас стоять невирішені фінансові, технічні та професійні проблеми. Однак, незважаючи на різні обставини,

юні читачі та їхні батьки знають, що вони завжди можуть розраховувати на свою бібліотеку для дітей. Їх тут завжди чекають і дуже люблять.

Запорізька ОУНБ ім. О. М. Горького, співпрацюючи із соціальною службою, проводить тематичні семінари «Соціально-психологічний супровід дітей і підлітків з особливими потребами та девіантною поведінкою» [5].

Особливе місце займає у Хмельницькій бібліотеці робота із соціально-незахищеними дітьми, дітьми з обмеженими можливостями та «важкими дітьми». З метою бібліотечного обслуговування дітей з обмеженими можливостями налагоджено тісну співпрацю з Хмельницькою ЗОШ № 15 для розумово відсталих дітей, школою-садком для дітей з порушенням слуху й дитячим садком «Журавлик» для дітей, хворих на ДЦП. Для цієї категорії дітей проводяться екскурсії до бібліотеки «Подорож у країну читалію», для розумово відсталих дітей працює клуб «Діснейленд», де діти переглядають мультфільми, дитячі кінофільми, обговорюють їх, проводять вікторини.

З метою соціальної підтримки «бездоглядних і безпритульних» дітей у бібліотеці діє програма «Ти у світі не один». Метою цієї програми є захист права дітей на отримання інформації, організація змістовного дозвілля, допомога в адаптації в середовищі дітей.

Острозька бібліотека співпрацює з дошкільним навчальним закладом компенсуючого типу (санаторій для дітей з ранніми проявами туберкульозної інфекції) № 16 «Чарівна квітка», яслами-садком компенсуючого типу № 35 для дітей з вадами зору, навчально-реабілітаційним центром «Особлива дитина», Рівненським дошкільним дитячим будинком «ДНЗ № 45 гуманітарного розвитку».

У бібліотеці обслуговувалися також пільгові категорії читачів: діти-сироти, вихованці дитячих будинків і діти-інваліди, читачі з багатодітних сімей, які звільнені від оплати за надані бібліотекою послуги.

Активно працюють з дітьми та молоддю Рівненська ДОБ [6], Чернівецька бібліотека з пропаганди здорового способу життя та запровадженням інформації про шкідливі звички та їх наслідки.

Бібліотерапія, як форма обслуговування, знайшла відображення в діяльності бібліотек для дітей у країнах зарубіжжя: Росія (бібліотерапія з дітьми з особливими фізичними можливостями для подолання відчуття дискомфорту, прискорення їх інтеграції з відповідним соціальним середовищем); Болгарія (бібліотерапія з використанням новітніх технічних засобів, із залученням соціальних, молодіжних, муніципальних та інших служб) [17]; Польща (використання бібліотерапії для людей з обмеженими можливостями) [20]; Італія (бібліотерапія як частина концепції охорони здоров'я) [16]; Іспанія (бібліотерапія для дітей, хворих на рак) [15];

Німеччина (бібліотерапія – найбільш дієвий і нешкідливий спосіб позбутися напруження при стресовому стані й поганому настрої) [19]; Америка (бібліотерапія для людей з обмеженими можливостями, вадами зору, соціально дезадаптованими: безпритульними дітьми та підлітками) [18].

Таким чином, інноваційні форми роботи, що з успіхом використовують у своїй діяльності деякі дитячі бібліотеки України, потребують подальшого вивчення та активного впровадження. Наразі постає багато питань – від кваліфікації працівників дитячих бібліотек до відповідного фінансування і створення матеріально-технічної бази для успішного розвитку цих форм обслуговування читачів. Але завдяки інноватиці є можливість здійснювати бібліотечне обслуговування на іншому рівні, залучати всі категорії читачів до читання, ураховуючи емоційно-психологічні, фінансові, фізичні та інші стани дитини-читача.

Список використаних джерел

1. Библиотерапевтический аспект социокультурной реабилитации юных читателей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.deltit.ta-vkm.ru/libraries1.html>. – Загл. с экрана.
2. Бібліотерапія в бібліотеках для дітей [Електронний ресурс] / Львівська обласна бібліотека для дітей : веб-сайт. – Режим доступу: <http://lodb.org.ua/nashi-proekty/navchalno-biblioterapevtichnij-czentr-kovcheg/povnyu-kovchega/biblioterapiya-v-bibliotekah-dlya-ditej>. – Назва з екрана.
3. *Вілсон Джаклін*. Історія Трейсі Бікер / Джаклін Вілсон ; пер. В. Чернишенка. – Тернопіль : Богдан, 2010. – 192 с.
4. *Дрешер Ю. Н.* Книга как инструмент библиотерапии : учеб. пособие / Ю. Н. Дрешер. – Казань, 2001. – 182 с.
5. Звіт про роботу комунального закладу «Запорізька обласна бібліотека для дітей» за 2010 р. // Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zounb.zp.ua>. – Назва з екрана.
6. Звіт про діяльність РОБЮ за 2010 р. // Рівненська обласна бібліотека для молоді : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yunilibr.rv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=687&Itemid=147. – Назва з екрана.
7. *Іванюк Н. В.* «Кольорові казки» для дошкільників / Н. В. Іванюк // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 10. – С. 48–51.
8. Купіна О. Книга зцілює (прес-консультація про бібліотерапевтичний

напряму діяльності бібліотек) / О. Купіна, Т. Каламай // Світ дит. б-к. – 2002. – № 4.

9. *Моліцька М.* Терапевтичні казки : кн. 1 / М. Моліцька ; з пол. пер. О. Мандрика. – Львів : Свічадо, 2010. – 200 с.

10. *Моліцька М.* Терапевтичні казки : кн. 2 / М. Моліцька ; з пол. пер. О. Мандрика. – Львів : Свічадо, 2011. – 152 с.

11. Результати конкурсу «Навчально-інноваційна бібліотека-2010» програми «Бібліоміст» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/2010/05/27>. – Назва з екрана.

12. *Романчук О.* Соловейко з одним крилом : казка / О. Романчук. – Львів : Свічадо, 2010. – 24 с.

13. *Тихомирова И. И.* «Психология детского чтения от А до Я» : методический слов.-справ. для библиотекарей / И. И. Тихомирова. – М. : Школьная библиотека, 2004. – 248 с.

14. *Ферреро Б.* Сімнадцять казок / Б. Ферреро. – Львів : Свічадо, 2009. – 120 с.

15. A biblioterapia no tratamento do cancer infantil [Електронний ресурс] / Fontenele, M. d. F. S., Pinto, V. B., Andrade, F. J. M. d., Dias, A. P., and Moura, R. M. G. d. // Congresso Brasileiro de Biblioteconomia e Documentação. – Vol. 19. – 2000. – Режим доступу: <http://dici.ibict.br/archive/00000765/01/T112.pdf>. – Назва з екрана.

16. Biblioterapia per bambini e bambine: come trasmettere il virus della lettura [Електронний ресурс]. – 26 Gennaio 2010. – Режим доступу: http://www.altarimini.it/biblioterapia_per_bambini_e_bambine_come_trasmettere_il_virus_della_lettura_19337.php. – Назва з екрана.

17. Нови услуги и инициативи в съвременната библиотека в Добрич [Електронний ресурс] : регионална тематична среща // Глоб@лни библиотеки – България. – 3 трав. 2012. – Режим доступу: <http://archive-bg.com/bg/g/glbulgaria.bg/2012-08/>. – Назва з екрана.

18. *Wineripa Michael.* Childhood Issue? Ask a Librarian [Електронний ресурс] / Michael Wineripa. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2007/05/20/nyregion/nyregionspecial2/20Rparent.html>. – Назва з екрана.

19. Wolf Doris. Bibliotherapie – sich gesund lesen [Електронний ресурс] / Dr. Doris Wolf, Diplom-Psychologin. – Режим доступу: <http://www.palverlag.de/Bibliotherapie.html>. – Назва з екрана.

20. Woźniczka-Paruzel B. Praca z czytelnikiem niepełnosprawnym i chorym w programach kształcenia bibliotekoznawcyw / B. Woźniczka-Paruzel // Bibliotekarz. – 1995. – № 3. – S. 14–18.